

Володимир Гумен

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: д.е.н., професор Ольга Кириленко

ДО ПИТАННЯ ПРО ВРАХУВАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО ПЕРІОДУ У СКЛАДІ ПРІОРИТЕТІВ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ В УКРАЇНІ

Тривала агресія росії проти України, яка на початку 2022 р. переросла в повномасштабну війну не могла не позначитися на головному параметрі соціального становища країни – чисельності населення. Якщо на початок 2014 р. чисельність населення України становила 45,4 млн осіб [1], то станом на початок 2023 р. за розрахунками експертів Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України на території України в межах кордонів 1991 р. проживало тільки 37,6 млн осіб [2]. Таким чином, за неповне десятиліття, чисельність населення найбільшої країни Європи за експертними оцінками скоротилося майже на 1/5. Якщо ж враховувати те, що частину території окуповано країною-агресором, то на підконтрольній території перебуває 31,6 млн осіб [2]. Наведене є чітким свідченням гострої соціальної кризи в Україні, яка має вкрай загрозливу тенденцію, що супроводжується серйозними викликами для соціально-економічного розвитку країни. Подальше скорочення людського капіталу не лише призведе до дефіциту робочої сили та зниження економічного потенціалу, а й негативно позначиться на культурній різноманітності, скороченні наукового потенціалу та інших гуманітарних проблем.

Безпосередньо повномасштабне військове вторгнення росії в Україну різко загострило існуючі соціальні проблеми та спричинило появу нових. У період воєнного стану стрімко зросла чисельність військовослужбовців, які потребують соціальної підтримки та членів їхніх сімей. Переміщення великих груп населення також призводить до соціальних проблем, включаючи проблеми з навчанням та медичним обслуговуванням. Крім цього, збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб покладає додаткове навантаження на соціальні служби та інфраструктуру в регіонах, куди вони змушені переселятися. У цьому контексті доцільно вживати заходи для вирішення цих проблем і відновлення в країні стабільності.

Реформа публічного управління та розвиток бюджетної децентралізації призвели до розширення ролі органів місцевого самоврядування України у розв'язанні соціальних проблем. Фінансовою наукою доведено низку переваг децентралізованого підходу до вирішення суспільно важливих завдань на основі принципу субсидіарності. Основними перевагами децентралізованого підходу є:

- краща керованість децентралізованої держави;
- демократизація шляхом розвитку місцевого самоврядування;
- кваліфіковане вирішення питань місцевого самоврядування;
- свобода через місцеве самоврядування;

- забезпечення культурної та етнічної різноманітності;
- економічна конкуренція між місцевим і регіональним рівнями [3, с. 11–13].

Наведені переваги також визначають потенціал соціальної політики держави за безпосередньої участі органів місцевого самоврядування. Децентралізований підхід вирішення соціальних питань у державі є ефективним шляхом делегування повноважень місцевим органам влади для прийняття рішень, адаптованих до конкретних потреб та особливостей їхніх територіальних громад. Це також відкриває можливості для розвитку місцевої ініціативи, даючи змогу тому чи іншому органу місцевого самоврядування самостійно розробляти та впроваджувати унікальні програми, що відповідають місцевим особливостям. Децентралізований підхід сприяє забезпеченню прозорості та відкритості у прийнятих рішеннях завдяки активній взаємодії місцевих органів влади з громадськістю та підтриманню зворотного зв'язку з громадою. Такий підхід до соціального захисту не лише зменшує бюрократичні обтяження та час на прийняття рішень, а й забезпечує відповідальність органів місцевого самоврядування за результати їхньої роботи, сприяючи активній участі громадян у вирішенні конкретних соціальних питань.

З огляду на зазначене, зростає роль місцевих бюджетів у соціальному забезпеченні громадян. Обсяг видатків місцевих бюджетів України за напрямком «соціальний захист та соціальне забезпечення» збільшився з 24,0 млрд грн у 2020 р. до 43,5 млрд грн у 2023 р., або в 1,8 рази. Важливо зауважити, що за цей період зросли не лише абсолютні значення видатків, а й їхні якісні показники. Так, частка зазначених видатків у загальній структурі витрат місцевих бюджетів збільшилася впродовж зазначеного періоду з 4,6% до 6,0%. Зростання ролі місцевих бюджетів у вирішенні соціальних проблем підтверджується також збільшенням частки видатків місцевих бюджетів у видатках зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення з 7,1% у 2020 р. до 8,7% у 2023 р. (див. рис. 1).

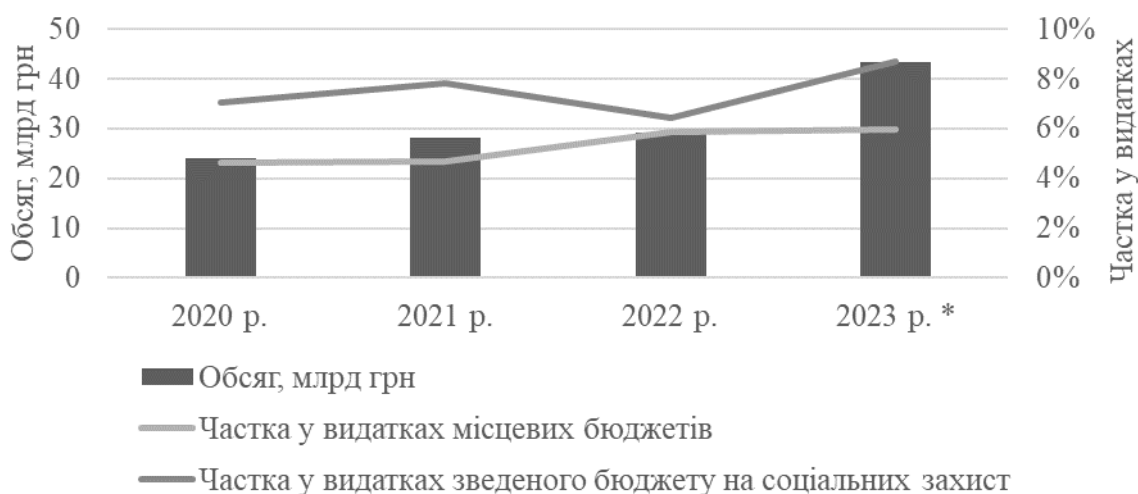

Рис. 1. Динаміка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення місцевих бюджетів України у 2020–2023 рр.

Джерело: складено автором на основі [4].

Попри загальну позитивну динаміку обсягів видатків місцевих бюджетів на соціальний захист, на нашу думку, існують системні прогалини, які значно звужують потенціал місцевих бюджетів у вирішенні соціальних проблем.

По-перше, чинна система міжбюджетних відносин не поширюється на систему соціального захисту, відтак значні фінансові диспропорції між різними територіальними громадами спричиняють суттєві відмінності у забезпеченні базових соціальних потреб громадян у різних місцевостях.

По-друге, неузгоджені механізм бюджетного планування та інституційне забезпечення місцевого розвитку, а також недосконала процедура гармонізації місцевих стратегій розвитку з регіональним та національним рівнями [5, с. 58], що дезорганізовує механізм здійснення бюджетних видатків на соціальний захист та відокремлює процес витрачання коштів місцевих бюджетів від стратегічних прогнозних і програмних документів розвитку територіальних громад.

По-третє, не забезпечено гармонізованого механізму соціальної підтримки населення за рахунок коштів місцевих бюджетів разом з іншими компонентами соціального захисту населення національного рівня.

По-четверте, бюджетні ресурси спрямовуються переважно на утримання бюджетних установ, що функціонують у сфері соціального захисту, для яких властива низька ефективність використання бюджетних коштів.

Отже, практика використання коштів місцевих бюджетів на соціальних захист характеризуються обмеженістю ресурсів, нерівномірністю їхнього розподілу між різними громадами та недосконалими механізмами використання. Як наслідок соціальні проблеми залишаються не розв'язаними належним чином. З метою ефективного вирішення наявних проблем українського суспільства потрібно науково обґрунтувати напрямки удосконалення видатків місцевих бюджетів на соціальних захист населення, з урахуванням, зокрема, кращого зарубіжного досвіду.

Список використаних джерел:

1. Населення (1990-2021). URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/ds/nas_rik/nas_90-2021.xlsx
2. Лібанова Е. Народжуваність в Україні: що змінилося і що зміниться після перемоги. *Дзеркало тижня*. 2023. 30 жовтня. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/narodzhuvanist-v-ukrajini-shcho-zminilosja-i-shcho-zminitsja-pislja-peremohi.html>.
3. Вюртенберг Т. Історія та легітимізація децентралізованої держави. Організація регіональної та місцевої влади: досвід держав-членів Європейського Союзу. К., 2005. С. 11–13.
4. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>.
5. Сова О. Узгодженість формування та використання коштів місцевих бюджетів України з соціальними цілями повоєнного відновлення. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 3. С. 54–78.